

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ

Арсен Гудима, Василь Коломийчук
«В ІМ'Я ВЕЛИКОГО СЛОВА ЛЮБОВІ І БРАТЕРСТВА»
(творчість Тараса Шевченка в реценції Антоні
Гожалчинського)

Інститут економіки і підприємництва (м. Тернопіль),
Тернопільський державний медичний університет
ім. І.Я. Горбачевського

Проаналізовано міркування А. Гожалчинського про творчість Т. Шевченка, виражені в передмові до польського перекладу творів Кобзаря (1862). Висвітлюючи правдиво постать народного поета України, цей польський письменник сплачує «борг і своїй нації. Бо хто не вміє належно шанувати чужі національності, не здатний шанувати свою і є найбільшим деспотом – деспотом мислі!».

Спільна доля колоніальної неволі, що спіткала і польський народ (після трьох поділів Речі Посполитої), змусила переосмислити соціальні цінності, яким до цього часу жила інтелектуальна еліта суспільства [2, 19-22; 5, 140-144]. За словами А. Міцкевича, Україна стала пограничною землею між Польщею і Росією, «місцем зустрічі (волелюбних. – А.Г., В.К.) поетів», які черпали з одних і тих же «джерел натхнення, оспівуючи (одних і тих же. – А.Г., В.К.) героїв». З поезії провісників свободи, наголошує поет, «можна було б укласти гармонійне ціле, прекрасну козацьку рапсодію» [4, 98]. Зміст її – натхнення почуття волелюбності, людської та національної гідності, громадської мужності та самовідданої жертвовності [1, 29].

Не випадково, що саме в цей доленосний час пробудження волі до боротьби за свободу і незалежність в поле зору діячів польського визвольного духу потрапив виходець із селян-кріпаків Т. Шевченко [6, 155]. Ми не будемо окремо зупинятися на його знайомих і приятелях з польського середовища, на вдячній пам'яті зрусифікованого польського графа Міхала Вельгорського, який разом з Юлією Барановою організував відому лотерею, щоб викупити з неволі Великого сина України, а зосередимо увагу на оспіваній ним історичній долі українства очима сучасника Кобзаря – перекладача і

упорядника творів українського пророка Антоні Гожалчинського*. Саме його перу належить безкомпромісна відповідь усім «співвітчизникам», що недружелюбно зустріли повний переклад «Гайдамаків», здійснений Леонардом Совінським**.

Свій погляд на творчість Т. Шевченка А. Гожалчинський викладає в передмові до перекладу творів Кобзаря [3, I-XX].

Перекладач бачить у Т. Шевченкові передусім виразника потужної народної маси. І цю масу прирівнює до кобзи, на якій натягнуті мільйони струн, що видають звук плачу, пустого сміху, болю, страху і навіть «скажений розпач». Пророк тримає цю кобзу, єднає струни в мелодію і співає народові його рідну пісню. «Її розуміють усі. Вона зворушує серця, запалює і звеличує духовно».

Адже Т. Шевченко був із селянської хати, з панського передпокою. Він з материнським молоком увібрав у свою душу ненависть до панів. Однак «гнаний і зневірений долею з гарячою і запальною душею прагне бути в іншому, кращому світі». І ще. «Без належної освіти починає народжувати свою пісню поет. А вона така проста, як його життя, як пісня селянина, коли він працює. Але коли огорне поглядом степ широкий, коли дума за думою розхвилює серце в грудях, коли почуття людської гідності нагадає йому про його нужденне становище, то заричить мов лев і почне пісню, яку співали гайдамаки його батька» [3, III-IV]. У дійсності немає заграва пожеж і потоків крові. Вони наче декорація з минулого. Насправді є «лише біль і скажений розпач», і Шевченка за це (зокрема за поему «Гайдамаки») звинувачувати не можна. Адже той, хто знає український народ, наголошує перекладач-упорядник, здатний усвідомити, що пісня з крові і катувань – це лише одна струна його кобзи, «що звучить ненавистю та бажанням помсти».

Однак коли послухати інші струни, «струни любові та віри, то почує і збагне всю потужну мелодію, що вилилась з його грудей».

* Гожалчинський Антоні (рр. н. і см. невід.) – польський письменник, перекладач. Навчався в Київському університеті наприкінці 50-х років XIX ст. У 60-70-х рр. друкував статті з історії Польщі й України, пройняті співчуттям до історичної долі українського народу. Сучасник Т. Шевченка. 1862 в друкарні Київського університету видано польською мовою його книжку перекладів творів поета з передмовою перекладача (24 твори). Збірку перевидано 1873 р. в Кракові. Окремі твори з неї передруковували в польських журналах 60-х рр. XIX ст. та в книжкових виданнях 30-х рр. XX ст. [8, 161].

** Совінський Леонард (7.11.1831 – 23.12.1887) – польський письменник-демократ, прихильник українсько-польського порозуміння на засадах рівності і взаємної поваги. Оцінював Т. Шевченка як великого народного поета, прийнятого думами й надіями трудового селянства, як гуманіста, ворога будь-якого гніту й насильства. Його дослідження Кобзаря засвідчили велику популярність українського поета в середовищі польської прогресивної інтелігенції [9, 227].

Для цього необхідно глянути на шлях історичної долі українського народу, який (в розумінні дослідника) «від найдавніших часів ніколи не мав визнаного державного громадянства». Земля, заселена українцями, «наче призначена була для постійного побоїща. На ній воювали удільні князі, її пустошили загони татар, потім завоювала Литва, яка з часом об'єдналася з Польщею. У цій бурхливій дійсності постійно формувалися вищі привілейовані класи з іншими (елітарними. – А. Г., В. К.) життєвими уявленнями. А народ залишився таким, яким був од віків темним, бідним, забитим... З тією лише різницею, що мова й релігія відрізняла його від панів...» [3, IV-V].

Проте мова і релігія самі по собі ще не становлять «усіх ланок народної єдності». Відомо, що народ складається «з різноманітних елементів, які живить *одна думка та єдине політичне устремління*» (курсив наш. – А. Г., В. К.). Але щоб довести людську масу до такої свідомості, необхідно сформувати вищий ступінь інтелектуальної самосвідомості. І хоча український народ «в умовах тисяч перешкод знайшов у собі здатність розвивати національне мислення», однак під впливом «нещастя, що приходили за нещастями», протестуючи проти «утисків і насилля», здатний був відповідати лише почуттям відплати силою народного гніву. І це тому, що народ не мав елітарної верстви суспільства, яка б окрилювала його реальною перспективою боротьби. Через це він «сам в собі творить перешкоду до розвитку єдності» (національної ідеї), а також сприяє «тисячам перешкод зовнішніх».

Спалахи народного гніву доводять його кожен раз «не до відродження, а до упадку – апатії» [3, V].

Якщо «революційний вибух» забезпечує «історичний поступ», то «там, де немає живої суспільної думки», народ завдає сам собі смертельну рану, що поглиблює його «упадок і апатію» [3, VI]. Тому Гонта з поеми «Гайдамаки» – це «весь народ, що батьковбивчо мордує у собі думку про суспільну любов», яка зародком майбутнього повинна була визріти в людських серцях» [3, VII-VIII].

Проте в тих серцях «є чимало благородних почуттів і думок, є інша дійсність – це вселюдська любов». Але почуття пристрасної відплати за кривду здатне «глушити усі інші почуття». Цієї струни народної кобзи «мусив і повинен (був) дотримуватися народний Пророк. Та як би він захотів на ній грати постійно, то може хвилево

домігся б впливу на народ...» і тимчасово «прославився перед юрбою», отримавши «поживні соки з її організму» [3, XI-XII]

Як народний поет Т.Шевченко оспівав «своє бурхливе гайдамацьке минуле, оспівав, як належить, і залишився з чистим сумлінням». В іншому випадку, якщо би хтось захотів «бути поетом тих та інших, бути майстром, що мовить до людських мас чужими словами, чужими народу почуттями і помислами, то він може тимчасово обдурити людей...» Але це не так. «Він не був пропагандистом помсти... Багато Шевченкових поетичних творів залишаються навіки чудовими квітами степу і селянської хати, весь світ в майбутньому вшанує поета-селянина» [3, XI].

Хіба може народ плакати над його могилою лише тому, що «він написав «Гайдамаки», чи тому, що вчив його ненависті і пімсти?!» – запитує шанувальник Батька українського народу. «О ні!.. Для цього мусить бути більш вагома причина – за любов платять любов'ю! за сльози слізьми! Шевченко любив свій народ любов'ю батька, тож Батьком народ його теж називає. Він плакав над його долею і вказував йому вищу мету в житті» [3, XIII].

Величною заслугою його було відродження мови. Т. Шевченко «несподівано озвався мовою, яку *письменні люди* вважали мертвою в устах простого, неосвіченого люду...» Завдяки пісням Кобзаря воскресне надія, що «мелодійна народна мова, ця дивна і багата народна поезія, яка увібрала в себе явища незвичайного життя, не може безслідно загинути... Шевченкові погляди набули поширення... Пісні його залунали всіма струнами народної душі, а народне слово почало виражати позаземні мрії сучасної людини. Віра в можливість самостійного розвитку народної мови та літератури утвердилась остаточно». Це тому, що «Шевченко відгадав і задалегідь збагнув усі почуття свого народу, він став його обранцем у повному розумінні цього слова – народ обрав Шевченка, аби він співав його думи» [3, XIV-XV].

Поборник свободи любив та шанував людину, якою вона є, якою вона вийшла з життя... Тому, піднявшись над юрбою, він зберіг «любов до свого народу» і «мучився його долею». Працею облагородив усі свої почуття і «залишив народові взірць для наслідування» [3, XV-XVII].

Водночас Т. Шевченко є знаменитим поетом і для людей інших національностей. Адже «с спільні струни в усіх серцях..., як один предвічний ідеал краси». Тому «є поезія, що не зворушить юрбу

миттєво», але у віддаленому часі, «переходячи з уст в уста», здатна проникати «в душу милими почуттями краси і правди», поезія, що ніколи не зів'яне як «любов та тихі сльози співчуття до тих, хто терпить муки»; поезія, як священне право ставати на їх захист «перед людьми і Богом без зайвих збуджень і лементу, без погроз і лайки».

Передмова разом з перекладом поезії Т. Шевченка, за словами А. Гожалчинського, присвячена його «співвітчизникам з переконанням», що робить він це на часі.. Адже висвітлюючи правдиво постать народного поета України, він сплачує «борг і своїй нації. Бо хто не вміє належно шанувати чужі національності, не здатний шанувати свою і є найбільшим деспотом – деспотом мислі!» [3, XVII-XVIII].

І зовсім співзвучно до наших днів: «Докиньте ж і ви трохи землі на могилу, покладіть одну цеглину до пам'ятника над його прахом в ім'я великого слова любові і братерства» [3, XIX]. Соборним пам'ятником стає в наш час всенародна будова Церкви Тараса Шевченка, в якій полум'яний Дух Кобзаря і Пророка висвітлить для всіх і кожного:

І-о диво! Трупи встали
І очі розкрили,
І брат з братом обнялися
І проговорили
Слово тихої любові
Навіки і віки! [7, 200]

I o dziwa! tam gdzie trupy
Dziś żywi powstali,
I brat brata ścisnął szczerze
I oboj szepiali
Słowa miłości i wiary
Na wieki! na wieki!! [3, XX]

Цими закличними словами Батька українського народу завершує передмову Антоні Гожалчинський. З глибин історичної правди вони звучать пересторогою двом братнім слов'янським народам в ім'я взаємної свободи і незалежності.

Література

1. Вовк Я.Г. Історичне минуле в поемах «Конрад Валленрод» А.М. Міцкевича і «Гайдамаки» Т. Шевченка // Всесвітня література. – 2004. – № 10. – С. 29-30.
2. Гуменюк Віктор. Гомони й відгомони історії (до проблеми: Т. Шевченко й А. Міцкевич) // Слово і час. – 1999. – № 2. – С. 19-22.
3. Gorzałczyńskiego A.J. Przekłady pisarzy małorossyjskich. I. Taras Szewczenko / Przedmowa. – Т.1. – Kijów: Nakładem T.Maracewicza, 1862. – I-XX, 149 s.

4. Mickiewicz A. Dzieła wszystkie. – Lwów, 1923. – Т. 4. – С. 7 // Цит. за кн.: Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 1987. – 502 с.
5. Нахлік Євген «Подай же руку козакові» // Дзвін. – 2003. – Ч. 3. – С. 140-144.
6. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1987. – 502 с.
7. Шевченко Т. Єретик // Кобзар. – К.: Художня література, 1956. – С. 591.
8. Шевченківський словник. Том перший. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1978. – 415 с.
9. Шевченківський словник. Том другий. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1978. – 410 с.